

УДК 94(477.83/86)''1920/1930'':329.73

Олександр СИТНИК,
м. Донецьк

ІДЕОЛОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИХ РУХІВ НА ГАЛИЧИНІ ПЕРІОДУ 1920-х рр.

У статті зроблено спробу ідеологічної характеристики цілого спектру політичних партій і громадсько-політичних організацій на Галичині в період 1920-х років. Особлива увага приділена рухам й організаціям українського національно-визвольного спрямування.

Ключові слова: ідеологія, партія, національно-визвольний рух, націоналізм, самостійність.

Sytnyk A. Ideological Orientation of Ukrainian Social and Political Movements in Galicia through the 1920's. The article attempts to present an analysis of ideological features typical for the whole spectrum of political parties and political organizations in Galicia during the 1920s. Special attention is given to the movements and organizations of Ukrainian national liberation movement.

Key words: ideology, party, national liberation movement, nationalism, independence.

Сытник А. Идеологическая направленность украинских общественно-политических движений на Галичине периода 1920-х годов. В статье сделана попытка идеологической характеристики целого спектра политических партий и общественно-политических организаций на Галичине в период 1920-х годов. Особое внимание уделено движениям и организациям украинского национально-освободительного направления.

Ключевые слова: идеология, партия, национально-освободительное движение, национализм, самостоятельность.

Постановка проблеми. Сучасна політико-правова система України перебуває в досить складному становищі, значною мірою через відсутність державної та національної ідеології. Потреба аналізу української історії в напрямку виявлення найбільш самодостатніх і ефективних ідеологем й обумовлює актуальність даної статті. Зокрема, це стосується Галичини періоду 1920-х років, де мала місце поява цілої низки ідеологічних напрямів.

Аналіз досліджень. Зазначена тема певною мірою розглядається в низці досліджень. У першу чергу слід відзначити роботи Ю. Артюшен-

ко [1], Г. Васьковича [2], І. Васюти [3; 4; 5], М. Мандрик [6], М. Міщук [7; 8], А. Русначенка [9] тощо. Однак залишається необхідність в більш ґрунтовному аналізі ідеології різного роду громадсько-політичних організацій і політичних партій на Галичині в період 1920-х років. Вказаний аспект і визначає **наукову новизну** дослідження. **Метою** даної статті є ідеологічна характеристика політичних партій і громадсько-політичних організацій на Галичині в період 1920-х років, і насамперед – українського національно-визвольного спрямування.

Виклад основного матеріалу. Від початку 1920-х років західно-українські терени, що знову опинилися в межах чужих держав, відчували на собі нову хвилю національної дискримінації. Особливо складним було становище на Галичині, де шовіністична польська влада вороже ставилася до українського населення краю. Постійні арешти української молоді, часті напади т. зв. польської «золотої молоді» на українські школи, гуртожитки, установи, систематичні репресії польської шкільної влади супроти вчителів і учнів та переслідування української інтелігенції і, нарешті, провокаційні методи польського уряду й постійна боротьба з ними – такою була суспільно-політична атмосфера на Галичині. При цьому патріотично налаштована українська молодь (живі були ідеали національно-визвольних змагань) не бажала підпорядковуватися шкільним приписам, як от святкування польських державних свят, вивчення польської історії, географії, літератури тощо [10, 22]. За свідченням В. Яніва, виховання в українських гімназіях було не менше патріотичним ніж у родинах. Більшість українських вчителів докладала чимало зусиль до викладання своїх предметів таким чином, щоб розвивати інтелект і свідомість учнів. Особлива увага зосереджувалася на вивченні літератури. Сама ж учнівська молодь прагнула долучатися до діяльності організацій на кшталт «Пласту». Традиційними були щорічні Шевченківські концерти в березні, котрі давали широке поле для прояву різнопланових здібностей [11, 99]. Значна патріотична налаштованість української молоді Галичини засвідчила, насамперед, прагнення продовжити традиції старшого покоління, зокрема – боротьби за незалежну українську державу.

На думку А. Русначенка, поразка української революції не могла затінити ідею незалежної української держави. Її сліди простежуються і в пориваннях «національного комунізму» в підрадянській Україні, і в діяльності націонал-демократичних партій міжвоєнної Польщі. Та спроби побудувати суверенну Українську Радянську Республіку чи домогтися автономії в межах польської держави не мали і не могли мати успіху. Діячі української революції зазнали поразки й втратили довіру, «націонал-

комуністи» не могли протистояти великодержавному шовінізмові Росії, автономісти не могли здолати націоналізм поляків. Відтак становище, в котрому опинилися українські революційні сили після 1920 року, висунуло на порядок денний ревізію методів і цілей боротьби. Перегляд попереднього досвіду, аналіз допущених помилок здійснювався як в ідейній, теоретичній площині (Д. Донцов), так і в організаційній, практичній. Результатом останнього і стало утворення УВО та інших націоналістичних організацій, котрі згодом – 3 лютого 1929 року – об'єдналися в ОУН [9, 5, 6].

Прикметно, що протягом 1920-х років, насамперед завдяки Є. Коновальцю, продовжувала розвиватися ідеологія січового стрілецтва. Найбільшою мірою вона була пов'язана з гуртком «Молода Галичина», що був створений влітку 1921 року у Відні. Там об'єднали свої зусилля деякі визначні колишні стрілецькі старшини й низка галичан, однодумців стрілецької ідеології. Цей гурток мав на меті формування громадсько-політичної організації всеукраїнського характеру з метою протидії поширенню ідеології територіального сепаратизму; боротьби в Галичині з русофільством і полонофільством, а також – піднесення гасел «чистого націоналізму». Г. Васькович зауважив, що під назвою «стрілецька ідеологія» слід розуміти три головні ідеї української націоналістичної ідеології. Перша з них – ідея національної свободи (або ідея нації), під поняттям котрої розумілася суверенність і соборність українського народу як органічної спільноти. Відстоюючи її, січові стрільці боролися таким чином проти галицького сепаратизму Є. Петрушевича та Варшавського договору УНР. Другою ідеєю в системі стрілецької ідеології була ідея української визвольної політики, що передбачала створення української самостійної соборної держави як основного постулату української нації. Третя ідея стрілецької ідеології – ідея визвольної боротьби Україні [2, 307, 308].

Праворадикальну течію в національно-визвольному русі представляла Українська військова організація (УВО), яка виникла на ідейному фундаменті нового різновиду українського націоналізму, котрий отримав назву «інтегрального націоналізму». Провідним його ідеологом став колишній соціаліст Д. Донцов, який вважав, що нація – це абсолютна цінність і для неї немає вищої мети, як здобуття незалежної державності й соборності – єдності всього народу в межах суверенної держави. Тоді як уряд ЗУНР у вигнанні та його прихильники в Галичині відстоювали концепцію внутрішньоукраїнського сепаратизму, інтегральні націоналісти домагалися «повної соборності й самостійності України без огляду на те, в які соціальні та політичні форми виллється

ця самостійність». Не останню роль у створенні УВО відіграло розчарування західною демократією, котра ігнорувала звертання уряду ЗУНР щодо відновлення західноукраїнської державності. Тому діячі, які поділяли ідеологію інтегрального націоналізму, протиставили проантантівській, сепаратистській орієнтації Є. Петрушевича курс на власні сили всього українського народу, готового боротися за здобуття національно-державної незалежності України [3, 36, 37]. Аналізуючи ідеологічну сутність УВО, З. Книш підкреслив, що усвідомлення незавершеності національно-визвольних змагань й почуття обов'язку перед своєю Батьківщиною змушували колишніх українських вояків продовжувати далі. Таке переконання так глибоко залягало в підсвідомості більшості з них, що на перших порах не було потреби вербувати членів до УВО: всі, хто служив у лавах якої-небудь з українських військових частин, автоматично вважалися здатними працювати в УВО. При цьому не потрібним було прийняття нової присяги, бо всіх «обов'язувала далі стара військова присяга на вірність українській державі та її урядові...» [12, 274, 275].

У 1924 році в УВО виникла досить численна «червона група», яка восени наступного року відокремилася від військової організації й проголосила себе Українською національно-революційною організацією (УНРО) з прорадянською орієнтацією. УНРО вважала своїм ідеалом «об'єднану незалежну Україну», а здійснення його пов'язувалося з відторгненням західноукраїнських земель від Польщі й об'єднанням їх з Радянською Україною. Розкол в УВО був виявом її внутрішньої кризи, викликаной не тільки вищеназваними причинами, а й неприйняттям багатьма її членами тактики терору й невиправданих жертв [4, 345].

У 1923–1925 роках Є. Коновалець нелегко пережив розкол УВО і розрив із середовищем колишнього Голови Української національної ради Східної Галичини й Диктатора ЗУНР Є. Петрушевича. Комендант УВО, як і більшість західноукраїнських політичних діячів, застерігав Є. Петрушевича від «загальної більшовицької орієнтації», виступав за ліквідацію диктатури ЗУНР і делегації Української національної ради за кордоном, вимагав створення замість них об'єднаного політичного центру. Керівництво УВО також заявляло, що за всіх умов зв'язки із «совітською Росією є шкідливі і тому неприпустимі» [13, 8]. На думку М. Мандрик, так і не виробивши власної ідеології та чіткої політичної програми, УВО зайняла ті позиції, що отримали своє подальше оформлення в ідеологічній і практичній діяльності ОУН [6, 35]. Справу УВО в 1920-х роках продовжили суто націоналістичні організації: Група Української Націоналістичної Молоді (ГУНМ) та Легія Українських Націоналістів у Чехословаччині, Українська партія УПНР чи так звані

«Загравісти» та Союз Націоналістичної Молоді (СУНМ) у Львові [14, 426]. ГУНМ була задумана як ідеологічна група для самооборони та боротьби з радянофільськими тенденціями й «зміновіховщиною», тобто політичною невизначеністю та ваганнями, намаганнями переглянути ідеали визвольної боротьби. Відтак ГУНМ стала своєрідною ланкою у формуванні організованого націоналізму та кристалізації його ідейних засад, з її рядів вийшли Ю. Вассиян і В. Мартинець – діячі, які згодом стали одними з фундаторів ОУН та її ідеології [6, 36, 37]. ГУНМ у своїх статутах та інших документах не наголошувала на тому, що вона є націоналістичною організацією. Але її ідеологія й завдання були тотожні з ідеологією та завданнями та діяльністю націоналістичних організацій, котрі формувалися до 1929 року, аж до злиття в ОУН [15, 365]. Утворена в 1925 році в Подєбрадах (ЧСР) Легія українських націоналістів (ЛУН), була суто політичну організацію, друкованим органом котрої був журнал «Державна нація». Тоді, як ГУНМ складалася переважно з вихідців із західноукраїнських земель, то ЛУН, навпаки, складалася переважно з емігрантів із центральних і східних земель України, хоч і в ній не бракувало вихідців із Західної України. Легія українських націоналістів, серед іншого, прагнула до сконсолідування українських політичних чинників у формі утворення Українського національно-політичного об'єднання. У 1927 році ГУНМ та ЛУН утворили Союз Організацій Українських Націоналістів (СОУН). Її завдання чітко відобразили націоналістичний характер організації, що «мала плекати ідеологію українського націоналізму; продовжувати визвольні змагання за повернення суверенності Українській Соборній Державі» [15, 364, 365, 367]. Один із учасників ЛУН Ю. Артюшенко пригадував, що для членів ЛУН – переважно колишніх вояків УНР і вже на час створення організації студентів Української господарчої академії в Подєбрадах – важливою була переоцінка світоглядних вартостей у напрямку усвідомлення того, що філософські основи національно-державної та соціально-політичної ідеї коріняться в глибинах української духовності та її культурних джерелах і творяться українським народом [1, 382, 383].

Наприкінці 1923 року у Львові постала нова політична партія – Українська партія національної революції (УПНР), котра для маскуванню перед польською окупаційною владою назвала себе Українською партією національної роботи. Ця партія вже мала чіткий наголос на українському націоналізмі. Ініціатором її створення був Д. Донцов, а фактичним організатором і керівником – член Навчальної команди УВО Д. Паліїв. Органом партії був тижневик «Заграда». Однак, оскільки ця партія не розвинула належної діяльності й не розширила належним чином свій

вплив, навіть члени УВО належали не до неї, а до інших партій, переважно – до УНТП, яка була спадкоємницею довоєнної УНДП. Навіть після об'єднання у Львові 1925 року навколо УПНР інших українських патріотичних груп та створення на їх основі УНДО, справа організаційного та ідеологічного оформлення українського націоналізму не мала належного розвитку [15, 363, 364].

У цілому, військові та націоналістичні організації (УВО, ЛУН, ГУНМ та ін.), поза своїми революційно-бойовими (УВО), світоглядно-ідеологічними (ГУНМ) і політичними (ЛУН) акціями й завданнями, маючи на увазі засаду власних сил народу, ініціювали та здійснювали постійні заходи щодо консолідації тих сил в один фронт боротьби, з одним диспозиційним і керівним центром визвольних змагань і політики [14, 426].

Протягом першої половини 1920-х років досить активну політичну діяльність проводила Українська народно-трудова партія (УНТП), котра прагнула об'єднати основні національно-державницькі сили навколо Петрушевича та Української Національної Ради й розпочати боротьбу проти польського режиму за утвердження суверенної Галицької республіки. Загальною ідеологічною настановою УНТП була ідея радянського соборництва. Проте різне бачення перспектив національно-політичного руху, а також контроверсійні підходи у відношенні до Польщі, радянської України та ролі еміграційного центру, привело до розчленування УНТП на різні політичні угруповання: «незалежників» (послідовники Є. Петрушевича), «загравістів» (націоналістично налаштовані прихильники Д. Паліїва й С. Підгірського) та «автономістів» (група В. Бачинського та В. Охрімовича).

Найважливішою проблемою для керівництва УНТП стала консолідація національних сил, згуртування їх на державотворчій платформі. Разом із тим, неодноразові спроби протягом березня 1923 – липня 1924 років об'єднати різні ідейні й політичні течії в єдиний національний фронт не досягли мети. Значна гострота національних і соціальних протиріч спричинила трансформацію партійно-політичної структури західноукраїнського суспільства, привела до пошуків нового ідейно-політичного синтезу. Стара структура політичного спектру, що сформувалася ще в кінці XIX століття, відходила в минуле. У нових історичних умовах консолідація сил відбувалася в межах окремих політичних таборів [16, 160, 161].

Помітну роль у формуванні ідеології національно-визвольного руху в Західній Україні відіграла Українська радикальна партія (УРП), котра, утворившись у березні 1919 року в Станіславі на чолі з Л. Бачинським, протягом 1921–1923 років у складних умовах польського окупаційного

режиму проводила значну організаційну роботу, в якій головний наголос робився на якості членів, а не на їх кількості. У тих умовах суспільно-політичного розвитку ця партія пристосовувалась до суспільно-політичної боротьби, а тому її члени мали проявляти високий рівень ідейності та дисципліни. У 1923 р. УРП остаточно стала організованою силою, очистивши свої ряди від тих елементів, особистісні характеристики яких зламались під час війни, або ж у перші повоєнні роки [8, 84, 87]. Починаючи з 1926 року, Українська радикальна партія, внаслідок об'єднання з волинською групою Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР), стала називатись Українською соціалістично-радикальною партією (УСРП) [7, 3].

У 1927 році виникла нова організація з декларованим національно-державницьким спрямуванням під назвою «Західно-Українська Національно-Революційна Організація» (ЗУНРО). Одне із завдань цієї організації формулювалося як: «творення ідеології боротьби за українську державу та національні ідеали», також її метою вважалася «Соборна Самостійна Держава» [17, 17, 26]. Однак діяльність цієї організації засвідчила її про радянський характер. Попри це, до неї належали люди, які щиро вірили в декларовані ідеали.

У суспільно-політичному житті Західної України протягом 1920-х років серед легальних партій особливо виділялося Українське національно-демократичне об'єднання. Його діяльність була поширена переважно на Галичині й представляла низку ідеологічних піднапрямів. Насамперед, це була група, пов'язана з газетою «Діло», котра виступала за національну автономію у складі Польщі. Незалежницька група заперечувала можливість україно-польського компромісу й відстоювала ідею зближення з Радянською Україною. І, нарешті, група «Заграва» орієнтувалась на власні сили та незалежний політичний курс.

При утворенні в 1925 році Українського національно-демократичного об'єднання, на основі об'єднання низки українських політичних партій і груп, його програмним документом проголошувалося формування УНДО як національної, демократичної і надкласової організації, яка враховує справедливі прагнення окремих класів, підпорядковуючи їх вищим ідеалам нації [5, 181]. Однак, внаслідок внутріпартійної кризи та певних конфліктів, ця програма так і не була реалізована.

Згідно з твердженням І. Васюти, наріжним каменем розходжень в УНДО було ставлення до УСРП та СРСР. На відміну від прихильників угоди з політичним режимом пілсудчиків, Є. Петрушевич та адепти його політичного курсу у своєму друкованому органі виступали за об'єднання двох державних одиниць, у федеративній державі в союзі

з іншими державами, що виникли на теренах колишньої Російської імперії. Послідовники ідей лівого крила УНДО 25 травня 1927 року таємно провели у Львові з'їзд, на якому започаткували створення нового політичного угруповання – Української партії праці (УПП) [5, 205]. Ідеологічно вона була орієнтована на досягнення незалежності на всіх етнічних українських землях та об'єднання їх у соборній самостійній українській державі. Поряд із цим, за підтримки польських властей, відроджувалася ідеологія русофілів, що проявилася, зокрема, в реанімації староруської партії. Проте ці потуги були скоріше анахронізмом, ніж реальним політичним процесом. Натомість все більшою мірою міцніла націоналістична ідеологія.

Висновки. Загалом слід підсумувати, що українські патріоти Галичини, позбавлені власної державності, спрямовували свої зусилля, а іноді й життя, на боротьбу з чужим і ворожим режимом. Одним із яскравих прикладів такого самовідданого служіння українській національній ідеї залишалася унікальна за своїм державотворчим змістом ідеологія січового стрілецтва, що відроджувалася на початку 1920-х років й протиставлялася ідеології територіального сепаратизму та поширенню русофільства і полонофільства.

Протягом 1920-х років ідеологічна налаштованість української молоді Галичини засвідчила, насамперед, прагнення продовжити традиції старшого покоління, зокрема – боротьби за незалежну українську державу.

В умовах посилення авторитарних і тоталітарних режимів у Європі представники українських ідеологічних течій і напрямків зазнавали серйозних утисків і переслідувань. У цих умовах нагальною проблемою було збереження власної ідентичності, самоусвідомлення та духовності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Артюшенко Ю. Легія Українських Націоналістів / Ю. Артюшенко // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 380–394.
2. Васькович Г. Євген Коновалець і Євген Петрушевич в 1920 – 1921 роках / Г. Васькович // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен : Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 274–315.
3. Васюта І. К. Національно-визвольний рух в Західній Україні (1918–1939 рр.) / І. К. Васюта // Український історичний журнал. – 2001. – № 6. – С. 35–85.
4. Васюта І. К. Перегрупування в західноукраїнському національному русі в перші роки анексії Східної Галичини (1923 – 1926) / І. К. Васюта // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Вип. 34. – 1999. – С. 341–354.
5. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918 – 1939) / І. К. Васюта. – Львів : Каменяр, 2006. – 335 с.

6. Мандрик М. Ідейна кристалізація та організаційне становлення українського націоналістичного руху 20-30-х рр. ХХ ст. (Ч. 2. Закінчення) / М. Мандрик // *Визвольний шлях*. – 2003. – Кн. 7. – С. 34–47.
7. Міщук М. Б. Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія : ідеологія, організація, політика (1918 – 1939 рр.) : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / М. Б. Міщук. – К., 2007. – 22 с.
8. Міщук М. Б. Українська радикальна партія – Українська соціалістично-радикальна партія : ідеологія, організація, політика (1918 – 1939 рр.) : дис. ... канд. політ. наук : спец. спец. 23.00.02 – політичні інститути та процеси / М. Б. Міщук. – Івано-Франківськ, 2007. – 236 с.
9. Русначенко А. Організація українських націоналістів в українській історії ХХ століття / А. Русначенко // *Український визвольний рух* / Центр досліджень визвольного руху, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. – Львів, 2004. – Зб. 3 : До 75-ліття Організації Українських Націоналістів. – С. 5–10.
10. Кос А. Героїня України Олена Степанів / А. Кос. – Львів : Галицька Видавнича Спілка, 2005. – 32 с.
11. Янів В. Студії та матеріали до новішої української історії / В. Янів. – Мюнхен : Український вільний університет, 1983. – Т. 2. – 343 с. – (Серія : Монографії, ч. 16, т. II).
12. Книш З. Євген Коновалець в очах молодшої генерації УВО / З. Книш // *Євген Коновалець та його доба*. – Мюнхен : Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 274–287.
13. Коновалець Є. «Я б'ю в дзвін, щоб зрушити справу ОУН з мертвої точки...» / Є. Коновалець // *Невідомі документи Організації Українських Націоналістів. Рік 1930 : документально-наукове видання ; передм. А. Кентій, В. Лозицький* / Є. Коновалець. – К. : Темпора, 2003. – 272 с.
14. Бойдуник О. Організація Українських Націоналістів і засади власних сил народу / О. Бойдуник // *Організація Українських Націоналістів 1929–1954*. – [Б. м.] : На чужині, 1955. – С. 421–443.
15. Бойдуник О. Як дійшло до створення Організації українських націоналістів / О. Бойдуник // *Євген Коновалець та його доба*. – Мюнхен : Видання Фондації ім. Євгена Коновальця, 1974. – С. 359–379.
16. Хруслов Б. Державотворчі концепції національно-демократичних партій Західної України (1899–1939 рр.) / Б. Хруслов, В. Футулуйчук // *Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Шевченка*. – Донецьк : Український культурологічний центр, 2006. – Т. 12. – С. 158–165.
17. Книш З. ЗУНРО (Західно-Українська Національно-Революційна Організація). Історично-політичний нарис / З. Книш. – Торонто : Срібна сурма, 1974. – 304 с.

Статтю подано до редакції 13.10.2013 р.